

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษาอำเภอแม่สาย โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย สรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้
4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้
6. บริบทจังหวัดเชียงราย
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 การมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับลักษณะงานที่เกี่ยวข้อง และเป้าหมายของงานที่จะนำไปใช้ มีดังนี้

เกษตรจักร รัตนศรี (2544, หน้า 12) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่แล้วมา เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่เข้ามาร่วมสมทบแรงงานสมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ แต่การเข้ามามีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคต จะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมบำรุงรักษา มากกว่าการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับยูไนเต็เนชั่น (United Nation, 1975, หน้า 4) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ และเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ ดังนี้ ประการแรก ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ ทางสังคม และการจัดสรรทรัพยากร และประการที่สอง ในการกระทำโดยสมัครใจ ต่อกิจกรรมและโครงการ

ฉวีวรรณ มหะเสนีย์ (2547, หน้า 5) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาการตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่วามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันยอมรับความจริงที่วามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

ชัชรี นฤทุม (2547, หน้า 7-9) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานที่ยิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงาน มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินงานและใช้วิธีการให้บรรลุถึง เป้าหมาย โดยวิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับพะยอม วุฒิสวัสดิ์ (2543, หน้า 3) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้น โดยตลอดตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผน โครงการ การเสียสละกำลัง แรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

วันชัย โกลละสุต (2549, หน้า 5) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ทรัพยากรในการบริหารที่เป็นส่วนของคุณคคลในแต่ละระดับการปฏิบัติมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และควบคุมการปฏิบัติในแต่ละส่วน ๆ อย่างเต็มความสามารถ ทั้งในทิศทางเพื่อการปฏิบัติด้านเดียว หรือการนำเสนอซึ่งความคิดในการดำเนินการตามกระบวนการนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

คิทซ (Keith, 2007, หน้า 136) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่ง ในสถานการณ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจ ให้กระทำการบรรลุอุดมการณ์ของกลุ่มนั้น กับทั้งให้ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรีเดอร์ (Reeders, 2007 : 39) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เออร์วิน (Erwin, 2007, หน้า 138) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ชาพิน (Chapin, 2007, หน้า 317) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ลักษณะที่จะเป็นเครื่องชี้การมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม จะดูได้จากลักษณะต่าง ๆ ที่แสดง ออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุ สิ่งของ และการเสียสละเวลา แรงงาน การเงิน การเป็น สมาชิกของคณะกรรมการและการเป็นผู้ดำเนินการ ในกิจการนั้น ๆ โดยตรง

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้นสรุปว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนที่เกิดจากการร่วมกลุ่มเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานในด้านการคิด การตัดสินใจร่วมวางแผน ร่วมกระทำและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันจะมีผลกระทบต่อกลุ่มสมาชิกในอนาคตเพื่อจะได้บรรลุเป้าหมายที่กลุ่มสมาชิกได้วางไว้

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนการมีส่วนร่วมการทำงานร่วมกันของเกษตรกรในจังหวัดนครพนม เพื่อที่จะร่วมกันปฏิบัติงานและช่วยกันแก้ปัญหาในกิจกรรมต่างๆ มีการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

1.2 การเรียนรู้

ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ (Learning) ไว้ดังนี้

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2548, หน้า 77) ให้ความหมายการเรียนรู้ว่า กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ หรือมาจากการฝึกหัดซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร และเป็นผลมาจากการฝึกหัดเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลจากการใช้ยาหรือยาเสพติด หรืออุบัติเหตุ ไม่ถือเป็นการเรียนรู้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2548, หน้า 29) ได้ให้ความเห็นว่า การเรียนรู้ไม่เพียงแต่การจัดกิจกรรมใน โรงเรียนอย่างเป็นทางการเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกสภาพและทุกขณะตั้งแต่ลืมตาโลกก็เริ่มเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว โดยการเริ่มจากสิ่งแวดล้อมภายในบ้าน เช่น เด็กเรียนรู้การร้องไห้จะได้อาหารจากแม่

สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2547, หน้า 43) ได้ระบุว่า การเรียนรู้ หมายถึง การกระทำของคนที่ต้องการจะทำความเข้าใจกับประสบการณ์ที่ได้พบ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ความนิยม รวมทั้งศักยภาพในการใล่ร่ควรรการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ อดนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา และความปรารถนาจะเรียนรู้มากขึ้นไปอีก โดยสรุป การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสืบเนื่องมาจากประสบการณ์

ดราเคนวัลด์ (Drakenwald & Merriam, 2007, หน้า 6-7) ได้ให้ความหมายการศึกษาแตกต่างจากการเรียนรู้ดังนี้ การศึกษาหมายถึง การตั้งใจในการถ่ายทอดความรู้ คุณค่าทักษะอย่างเป็นระบบ ดังนั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงเป็นเรื่องของการจัดอย่างมีวัตถุประสงค์

(Purposeful) การจัดอย่างเป็นระบบ (Organized) และเป็นการจัดอย่างเป็นช่วงเวลาก่อนหลัง (Consequential Duration) ส่วนการเรียนรู้นั้นเป็นเรื่องของการเกิดขึ้นโดยบังเอิญ (Incidental) ไม่มีการจัดอย่างเป็นระบบ (Unorganized) และเกิดขึ้นได้ในระยะเวลาสั้นๆ (Short Duration)

บลูม (Bloom ; อ่างใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2547, หน้า 29) ได้กล่าวว่า เมื่อเกิดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้าน จึงจะเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ (Cognitive Domain) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง เช่น การเรียนรู้ความคิดรวบยอด เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ หรือความรู้สึก (Affective Domain) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ เช่น ความเชื่อ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเคลื่อนไหวของร่างกาย (Psychomotor Domain) เพื่อให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ เช่น การว่ายน้ำ และการเล่นกีฬา เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการเรียนรู้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง ขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของกิจกรรมในการเรียนรู้ที่มีลักษณะติดต่อสัมพันธ์ประสานงานกัน ซึ่งมีการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในการร่วมทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องการจัดกิจกรรมที่เน้นให้เกษตรกรในจังหวัดนครพนม ได้เข้าไปศึกษาเกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกระบวนการที่ถูกต้อง ประกอบด้วย ระดับของกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการส่งเสริมต่อกระบวนการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ในการศึกษาและฝึกอบรม แล้วนำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่และปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.3 เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง

พื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 53) เสนอมูลนิธิวิจัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง “ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ” และ “เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด”

กรมการเกษตร (2548, หน้า 43) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าหรือบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพและที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต คือ หวนกลับมาใช้ชีวิตชีวิตไทย จะทำให้บ้านเมืองและ ตัวเราหลุดพ้นความทุกข์และมีความสุขในที่สุด

พงศักรม ปักเข็ม (2550, หน้า 56) เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ หลังจากที่มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชกระแสรับสั่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิต โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง นับเนื่องมาจนถึงวันนี้ วิฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศก็ยังคงอยู่ สมควรที่พวกเราได้ทบทวนพระราชกระแสแก่นอีกสักครั้ง เพื่อให้พวกเราได้ “ใจดี สู้เสื่อ” กันต่อไป เพื่อนำ

ให้ตัวเราและชาติบ้านเมือง ได้ผ่านมรสุมร้ายที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ด้วยสติที่มั่นคง ปัญญาที่เฉียบแหลม และด้วยความรู้ ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง เพื่อปรับวิถีชีวิตของพวกเราชาวไทยให้ยึดมั่นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและยึดมั่นวิถีชีวิตไทย อันนำมาสู่พวกเราชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่อไปชั่วกาลนานเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้

กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง ในการดำรงหลักการพึ่งตนเอง อาจจะแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ปรานีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน
4. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี ต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง
5. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีกรมุ่งที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อน เป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ คือ ความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอรรถภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพในการดำรงชีวิต ซื่อตรง ไม่โลภมาก ก็จะอยู่อย่างมีความสุข จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตร โดยยึดหลักการพึ่งตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในครัวเรือนหรือชุมชน ได้แก่ การทำไร่ นา สวน ผสม เกษตรผสมผสาน และการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.1 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นแนวคิดพื้นฐานของวิชาการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้คนในชุมชนช่วยตนเองได้ ถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาในทุกท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นมานานแล้วก็ตาม แต่ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าและทดลองเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง และอย่างกว้างขวาง ทำให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุม ครบถ้วน และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป หรือหากทำได้ ก็ยากที่จะกำหนดได้ชัดเจนว่าอะไรคือความหมายของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีคำอธิบายที่แตกต่างกันอยู่มากกว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นดำเนินไปอย่างไร

สำหรับทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ทฤษฎีของนักปรัชญากรุปมนุษย์นิยม ได้แก่ Paulo Freire และ Julius Nyerere ได้ให้ความเห็นจากมนุษย์ทุกคนเสมอกันในศักดิ์ศรี คุณค่า และศักยภาพ ซึ่งสามารถเป็นประโยชน์แก่สังคมได้ มนุษย์ย่อมสามารถเลือกทางเดินที่เขาเห็นว่ายุติธรรม โดยไม่จำเป็นต้องฟังคำสั่งหรือคำชี้นำอย่างงมงาย และเกิดจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตเขาเอง นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังลดปัญหาความแตกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย ดังที่ได้มีผู้รู้ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ชูเกียรติ ลีสวรรณ (2547, หน้า 132) ได้นิยามการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซงครอบงำบังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการแจ้งชัด ใ้ควบคุม ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่นเพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545, หน้า 91) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของความร่วมมือไว้ว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคมไทย รวมทั้งความเกรงใจ การค้นหาที่พึ่งของชาวชนบท อันเนื่องมาจากความไม่แน่นอนในอาชีพและรายได้ไม่มั่นใจในสภาพทางสังคมของตนเองและกระบวนการแก้ปัญหา เพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนขององค์กรหลักท้องถิ่น เช่น สภาตำบล กรรมการหมู่บ้าน ที่ไม่กระจายผลถึงกลุ่มคนยากไร้

สุนทร สุนันท์ชัย และวิศนี ศิลตระกูล (2546, หน้า 83) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของความร่วมมือไว้ว่า อุปสรรคที่เป็นตัวขัดขวางการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่เกษตรกร คือ

ระบบอุปถัมภ์เช่นกัน และเสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า ปัจจัยการเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่มของชาวไร่รับจ้าง มีทั้งปัจจัยส่งเสริมและปัจจัยที่ขัดขวาง อันเป็นเหตุให้ก่อตั้งกลุ่มหยุดชะงัก

ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (2544, หน้า 101) ได้นิยามการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความร่วมมือในด้านการวางแผนงาน การดำเนินงานร่วมกันของเกษตรกรในโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทแนวใหม่ โดยเฉพาะโครงการสถาบันเกษตรกรซึ่งการมีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวนี้ หมายถึง การที่เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มได้มีการร่วมประชุมวางแผน การซื้อขายร่วมกัน การร่วมกันรับความรู้ การร่วมกันขาดทุน และการร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป จากการรวบรวมนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมและศึกษาการให้ความหมายต่าง ๆ แล้วก่อให้เกิดแนวคิดรวม ๆ ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนในชนบทเข้าไปเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวมซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยในการเข้าเกี่ยวข้องนี้ ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามและเสียสละทรัพยากรบางอย่าง เช่น ความคิดเห็น วัตถุ แรงกาย เวลา และเงิน ลงไป จากการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมในกรณีมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม หากในแต่ละชุมชนนั้นมีความแตกต่างกัน กลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมกับการให้ความร่วมมือจะมีความหมายแตกต่างกันอีกประการหนึ่งตรงประเด็นที่ การมีส่วนร่วมจะต้องคู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของ ส่วนร่วมที่คนอื่นหรือฝ่ายอื่นเข้าร่วมด้วยนั้นถือว่เป็นการให้ความร่วมมือ

2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน

เมื่อได้ทราบความหมายของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ต่างกันจนสามารถนำมาสรุปรวมให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์และละเอียดถี่ถ้วนมากนัก หากไม่ได้พิจารณากลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะได้มีการกำหนดกลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้เป็นจำนวนมากเช่นกัน ถ้าได้ศึกษาและพิจารณาการมีส่วนร่วมดังกล่าวหลากหลายแล้ว ก็จะเกิดประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้น ดังที่ได้มีผู้รู้กล่าวไว้ ต่อไปนี้

อัฟฮอฟฟ์ (Uphoff ; อ้างใน ชูเกียรติ สีสุวรรณ, 2547, หน้า 133) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมดำเนินการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นประการสำคัญควรแบ่งพิจารณาการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 นัย คือ มิติการมีส่วนร่วมและบริบท

หรือสภาพสิ่งแวดล้อมเงื่อนไขสถานการณ์สิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมสำหรับในแง่บริบท ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะ ดังได้กล่าวข้างต้น ต่อจากนั้นก็เป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของการมีส่วนร่วม อาจจะเป็นบุคคลภายในหรือภายนอกหมู่บ้านก็ได้ ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ลักษณะสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้มีส่วนร่วมดังกล่าว อีกทั้งวิธีการเข้าร่วมพิจารณาได้จากสาเหตุการจูงใจลักษณะการร่วมขอบเขต ระยะเวลา หรือลักษณะกิจกรรมที่เข้าร่วม ตลอดจนผลของการเข้าร่วม ส่วนในแง่ของบริบทหรือเงื่อนไขสภาพแวดล้อมนั้น อพซอพี ได้ พิจารณาจากสภาพแวดล้อมในแง่ตัวโครงการ ได้แก่ ส่วนที่นำเข้า ลักษณะประโยชน์ที่ได้รับ รูปแบบของโครงการ และจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งกระทบกิจกรรม ได้แก่ สภาพแวดล้อมในอดีตตลอดจนประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมหรือไม่ในการพิจารณาภายในชุมชนของตนเอง โดยเสนอเป็นกรอบความคิดสำหรับการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมได้ ดังนี้

2.2.1 มิติของการมีส่วนร่วม (Dimension)

2.2.1.1 ประเภทของการมีส่วนร่วม

- 1.) การตัดสินใจ พิจารณาจาก ระยะแรก ระหว่างการดำเนินการ และการปฏิบัติ
- 2.) การดำเนินการ พิจารณาจาก การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารงาน/การประสานงาน และการจัดการ
- 3.) ประโยชน์/โทษ พิจารณาจาก เชิงวัตถุ ด้านสังคม และด้านส่วนตัว
- 4.) การประเมิน

2.2.1.2 ผู้เข้าร่วม

- 1.) ประชาชนในท้องถิ่น
- 2.) ผู้นำท้องถิ่น
- 3.) เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 4.) ผู้เชี่ยวชาญภายนอก

โดยพิจารณาจากคุณลักษณะส่วนตัว อายุ เพศ สถานภาพทางครอบครัว กลุ่มทางสังคม รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ และฐานะการถือครองที่ดิน

2.2.1.3 เข้าร่วมอย่างไร

- 1.) พื้นฐานของการเข้าร่วม พิจารณาจาก ความกระตือรือร้น และแรงจูงใจ
- 2.) รูปแบบของการเข้าร่วม พิจารณาจาก องค์กร โดยตรง/โดยอ้อม
- 3.) ขอบเขตของการเข้าร่วม พิจารณาจาก ช่วยเวลา และขอบข่ายกิจกรรม
- 4.) ผลของการเข้าร่วม พิจารณาจาก สร้างพลังอำนาจ และการมีปฏิสัมพันธ์

2.2.1.3 บริบทที่มีส่วนร่วม (Context)

1) ลักษณะของโครงสร้าง

1.1) ผลต่อการมีส่วนร่วม พิจารณาจาก ความซับซ้อนของเทคโนโลยี และทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้

1.2) ประโยชน์ผลตอบแทน พิจารณาจาก ที่เห็นชัดเจน ที่เป็นไปได้ และที่ทันเวลาที่

1.3) การออกแบบโครงการ พิจารณาจาก ความเกี่ยวข้องกับโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ การเข้าถึงระบบ การบริหาร และการครอบคลุมเชิงบริหาร

2) สภาพแวดล้อมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

2.1) องค์ประกอบเชิงประวัติศาสตร์ พิจารณาจาก ประสบการณ์ และการรับรู้

2.2) องค์ประกอบเชิงกายภาพและธรรมชาติ พิจารณาจาก ภูมิศาสตร์ และชีววิทยา

2.3) ด้านสังคม พิจารณาจาก วัฒนธรรม และสังคม

2.4) ด้านการเมือง พิจารณาจาก การเมือง และเศรษฐกิจ

นอกจากนี้อคิน รพีพัฒน์ (2540, หน้า 123) ยังมีความเห็นเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ซึ่งตรงกับอ็พซอพี โดยได้สรุปแนวทางการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนั้นไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา ในการพิจารณาปัญหาและจัดระดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

2. การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา

3. การมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางและวิธีการแก้ปัญหา ได้แก่ วางแผนโครงการเป็นขั้นตอนนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ

4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา เช่น การดำเนินโครงการซึ่งต้องทำประโยชน์กับโครงการ เป็นต้น

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรม เช่น สรุปผลของโครงการ ถ้าวรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ อาจจะกระทำระหว่างการดำเนินงานหรือภายหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้วก็ได้

ปรัชญา เวศสารัชช์ (2548, หน้า 11) ได้ทำการอธิบายเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนไว้ว่า การกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วมในชุมชนจากลักษณะกิจกรรมของแต่ละคน อาจพิจารณาได้จากความพยายามที่แต่ละคนใช้ในกิจกรรมการพัฒนา ความพยายามดังกล่าวเป็นหลายทาง และผูกพันกับทรัพยากรและมีการเสียทรัพยากรบางอย่าง ดังนี้

1. ร่วมแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในแง่นี้เป็นการร่วมในรูปแบบของการเขียน การพูด การสื่อ ความหมายในรูปอื่นเพื่อแสดงความคิดเห็นของตน การแสดงเห็นเช่นนี้ อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนใดของกิจกรรมการพัฒนาก็ได้
2. ร่วมสละทรัพยากรวัตถุ โดยการให้ยืมหรือใช้เงิน วัสดุ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน การใช้ประโยชน์จากสถานที่หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ
3. ร่วมสละแรงงานหรือร่วมทำ ร่วมดำเนินการตามโครงการสร้างงานในชุมชน ร่วมพัฒนาร้วโรงเรียน เป็นต้น

4. ร่วมสละเวลา เช่น ร่วมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ร่วมประชุม เป็นต้น

สรุปได้ว่า โดยภาพรวม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้เป็นต้น ร่วมศึกษาปัญหาสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน ร่วมกำหนด ทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และร่วมบริหารงานพัฒนาสติปัญญา แรงงาน และทุนตามขีดความสามารถ รวมทั้งการควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากการทำกิจกรรมนั้น โดยมีขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงได้ 3 ประการ ได้แก่ ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา ประชาชนร่วมบริจาคหรือเข้ามามีส่วนร่วม และประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุด โดยประชาชนอาจมีส่วนร่วมโดยตรง ด้วยการผ่านองค์กรที่จัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชน และกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม กรรมการกลุ่มผู้เลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น และประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา เป็นต้น

2.2.2 ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน จะเห็นได้ว่า ลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วม ก็คือ ร่วมประชุม ร่วมออกเงิน ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมเป็นผู้นำ ร่วมเป็นผู้สัมภาษณ์ ร่วมเป็นผู้ชักชวน ร่วมเป็นผู้บริจาค ร่วมเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานและร่วมออกวัสดุ อุปกรณ์ แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อถือในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และฐานะทางเศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นทั้งสิ้น ดังที่ได้มีผู้รู้กล่าวไว้ต่อไปนี้

ปรีชญ์ เวสสารพันธ์ (2542, หน้า 170) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญซึ่งผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ดังนี้

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และ ความปลอดภัย

2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

3. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์

4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจมิกล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี

อัฟฮอฟฟ์ (Uphoff ; อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, 2540, หน้า 126) ได้กล่าวถึงภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1. ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

3. ปัจจัยทางการเมือง

4. ปัจจัยทางสังคม

5. ปัจจัยทางวัฒนธรรม

6. ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์

รีดเดอร์ (Reeder ; อ้างใน สุนทร สุพันธ์ชัย และวิศนี ศิลตระภูต, 2546, หน้า 83) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ดังนี้

1. การปฏิบัติให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน หมายถึง การเลือกแบบวิธีปฏิบัติที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

2. มาตรฐานคุณค่าการปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

3. เป้าหมายการที่บุคคลและกลุ่มบุคคลจะส่งเสริม ปกป้อง และรักษาเป้าหมายของตนเอง

4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5. ความคาดหวัง การประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น และชอบที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น ในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน

6. การมองตัวเอง การกระทำสิ่งต่างๆ ที่คิดว่าตัวเองต้องกระทำเช่นนั้น

7. การบีบบังคับ การกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้กระทำ

8. นิสัยและประเพณี การกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามอุปนิสัยที่ชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

9. โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

10. ความสามารถ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่ต้องการ การให้เขาทำให้สถานการณ์เช่นนั้น

11. การสนับสนุนการเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่า เขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำเช่นนั้น

จึงพอสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้ 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน ด้านการมีภาระทางเศรษฐกิจ และด้านการมีปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกหมู่บ้านแต่อย่างไรก็ตาม หากจะสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น โดยคำนึงถึงลักษณะปัจจัยเป็นสำคัญก็สามารถแบ่งได้ 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล เกิดจากความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้สึกร่วม ความประสงค์ในสิ่งต่าง ๆ เช่น ต้องการเงิน ต้องการผลประโยชน์อื่น ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น และปัจจัยภายนอกตัวบุคคล เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น เช่น ผู้นำท้องถิ่นชักจูง เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดกับธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไม่ว่าจะแบ่งปัจจัยดังกล่าวในลักษณะใดก็ตาม ปัจจัยย่อยทุกปัจจัยจะมีความสัมพันธ์และเกี่ยวโยงกันหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนั้นในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น จึงต้องพิจารณาอย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงความแตกต่างของชุมชนทั้งด้านโครงสร้าง สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่รวมทั้งโครงสร้างทางสังคมของชุมชนด้วย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมทำงานของเกษตรกรเพื่อจะร่วมกันปฏิบัติและหาแนวทางแก้ไขในกิจกรรมต่างๆ ด้วยการร่วมประชุมวางแผนดำเนินการโดยการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะและร่วมติดตามประเมินผลจากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวความคิดมาสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันของเกษตรกรเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

3.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์จากประสบการณ์ที่ได้รับ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นตลอดทุกช่วงอายุที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ แต่ละช่วงจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามวัยและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อเลือกวิถีการดำรงชีวิต กล่าวโดยสรุป “มนุษย์ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อความอยู่รอดของตนเอง” (สุมน อมรวิวัฒน์, 2541, หน้า 34)

3.1.1 ประเภทและระดับการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ มีกระบวนการเรียนรู้และระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปและได้มีผู้เสนอประเภทและระดับการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อ้างในศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 78) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ด้านได้แก่ พุทธิพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านความคิด สติปัญญา และเจตพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนทักษะพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ โดยแต่ละด้านจะมีระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.1.1.1 พุทธิพิสัย (cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ด้านความรู้ ความคิด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของสติปัญญา เช่น ความจำ ความคิด การเลือกวิธีแก้ปัญหา การเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ การคิดรูปแบบ การตัดสินใจค่าของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัย ย่อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยและทักษะพิสัย

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อ้างในศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 110-111) ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ความคิดของมนุษย์ พบว่า โครงสร้างของพุทธิพิสัยประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญาจากง่ายสู่สิ่งที่ซับซ้อน และจากรูปธรรมสู่นามธรรม ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ดังนี้

1. ความรู้ความจำ (knowledge) ความสามารถในการจดจำหรือระลึกถึง สิ่งของ เรื่องราว กระบวนการหรือหลักการต่าง ๆ
2. ความเข้าใจ (comprehension) ความสามารถในการแปลความหมายตีความหมาย หรือขยายความ ข่าวสาร แนวคิดในรูปแบบอื่น สรุปความด้วยคำพูดตนเอง หรือสรุปแนวโน้มจากข่าวสารที่ได้
3. การนำไปใช้ (application) ความสามารถในการเลือกใช้กฎหลักการ หรือกระบวนการที่เหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใหม่
4. การวิเคราะห์ (analysis) ความสามารถในการแยกแยะส่วนประกอบ ความสัมพันธ์ หรือหลักการแยกออกจากกันเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ จนเห็นลำดับชั้นของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบย่อย ๆ อย่างชัดเจน
5. การสังเคราะห์ (synthesis) ความสามารถในการจัดการรวมส่วนประกอบย่อย ข้อความ แผนงาน หรือหลักการรวมเข้าด้วยกันเป็นรูปแบบ โครงสร้าง หรือแนวคิดใหม่ ที่มีความหมายหรือความสำคัญแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน
6. การประเมินค่า (evaluation) ความสามารถในการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งของ กระบวนการ ผลผลิต หรือแนวคิด โดยใช้หลักการแห่งเหตุผลภายใต้หรือพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานจากภายนอก

3.1.1.2 เจตพิสัย (affective domain) เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งเกี่ยวกับ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม เจตคติ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยมีอิทธิพล ต่อการเรียนรู้ ทางด้านพุทธิพิสัย และทักษะพิสัย

แครทวอล บลูมและมาเซีย (Krathwohl, Bloom and Masia, 2007, หน้า 72) ได้ศึกษาวิจัย การเรียนรู้ทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ อันเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้นภายใน แต่ละบุคคล และได้แบ่งระดับการเรียนรู้ด้านเจตพิสัยที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลจากระดับต่ำจนถึง ระดับสูงไว้ 5 ระดับ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นจะต้องอาศัยพื้นฐานระดับการเรียนรู้ที่ต่ำกว่า ดังต่อไปนี้

1. การรับรู้หรือการใส่ใจต่อสิ่งเร้า (receiving of attending) การที่บุคคลถูกกระตุ้นให้รับรู้ ต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดความตระหนัก ความตั้งใจที่จะรับรู้และ ให้ความสนใจต่อสิ่งเร้า นั้น

2. การตอบสนอง (responding) เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าจนเกิดความสนใจ อย่างเต็มที่ บุคคลจึงยอมหรือเต็มใจที่จะตอบสนองและสร้างความพึงพอใจจากการตอบสนองต่อ สิ่งเร้า นั้น

3. การเห็นคุณค่า (valuing) การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าสำหรับตน แสดง ความชอบสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น และสร้างความผูกพันที่จะอุทิศตนเพื่อค่านิยมนั้น

4. การจัดระบบค่านิยม (organization) เมื่อบุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของค่านิยมนั้นแล้ว บุคคลก็จะรวบรวมค่านิยมต่างๆที่สัมพันธ์กันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันอาจทำการเปรียบเทียบ จัดลำดับความสำคัญของค่านิยมพร้อมทั้งกำหนดแนวทางของพฤติกรรมหรือ การแสดงออก

5. การแสดงลักษณะตามค่านิยม (characterization) การที่บุคคลนาระบบค่านิยมที่สร้าง ขึ้นมาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและปรัชญาชีวิต ค่านิยมนั้นจึงเป็นแรงขับภายในที่ กระตุ้นให้บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น

3.1.1.3 ทักษะพิสัย (psychomotor domain) เป็นการเรียนรู้ด้านทักษะการปฏิบัติ ซึ่ง เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย การประสานงานของ การใช้อวัยวะ ต่างๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด การวาดภาพ การว่ายน้ำ และการเล่นฟุตบอล เป็นต้น การ เรียนรู้ด้านทักษะพิสัยย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยเช่นเดียวกัน

ทักษะพิสัยเป็นทักษะทางร่างกายเกี่ยวกับการประสานงานของประสาท สมอง และ กล้ามเนื้อ ซึ่งเน้นความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ถูกต้อง และชำนาญ ตามความเป็นจริงแล้วทักษะ พิสัยรวมอยู่ในการเรียนรู้ทุกอย่าง สำหรับการจำแนกระดับการเรียนรู้ทางด้านทักษะการปฏิบัติ ซิมสัน (Simpson, 2006, p.12) ได้จำแนกพัฒนาการทางลักษณะการปฏิบัติไว้อย่างเป็นทางการเป็นลำดับขั้น จากระดับง่ายจนถึงระดับซับซ้อนโดยจำแนกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. การรับรู้ของระบบประสาทและกล้ามเนื้อ (perception) การใช้ระบบประสาททั้งห้า ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนังในการรับรู้และแปลความหมายสิ่งเร้าที่ประสบ จัดนำมาสัมพันธ์กันเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ
 2. ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (set) การเตรียมความพร้อมทางด้านสมอง อารมณ์ และร่างกายที่จะปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ
 3. การปฏิบัติตามข้อแนะนำ (guided response) การลงมือปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ด้วยการเลียนแบบ และการลองถูกลองผิด
 4. การปฏิบัติจนเป็นนิสัย (mechanism) ปฏิบัติการตามลำดับขั้น ได้อย่างต่อเนื่องด้วยความมั่นใจจนเกิดความเคยชินคิดเป็นนิสัย
 5. การปฏิบัติที่สลับซับซ้อน (complex overt response) ปฏิบัติกิจกรรมที่สลับซับซ้อนขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก และกระทำได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ
 6. การปรับเปลี่ยนปฏิบัติการ (adaptation) ปรับเปลี่ยนหรือพลิกแพลงปฏิบัติการให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม
 7. การสร้างปฏิบัติการใหม่ (origination) การสร้างปฏิบัติการใหม่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยอาศัยการปรับปรุงปฏิบัติการเก่าที่เคยทำมา
- การเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านตามแนวของ บลูม และคณะ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และสามารถนำมาใช้ส่งเสริมซึ่งกันและกันได้จะทำให้เกิดลักษณะการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

3.2 กระบวนการเรียนรู้

นิตี เอียวศรีวงศ์ (2541, หน้า 69) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการตามธรรมชาติในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนและสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับวิทย์ แทนศิริ(2536, หน้า 60) ที่ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นระบบการเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือในวิถีชีวิต โดยแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันและพิธีการต่าง ๆ และพรพิไล เลิศวิชา (2541, หน้า 174) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต ดังนั้นการรับรู้กับการปฏิบัติ เนื้อหากับกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน และกฤษฎา บุญชัย (2547, หน้า 24) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการสืบสานถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่างๆ ผ่านพิธีกรรม ค่านิยม ตำนานคติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 203-206) ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา พบว่า ปัจจัยที่หล่อหลอมให้เกิดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1. การเรียนรู้ การฝึกฝน และได้รับการอบรมสั่งสอนจากบุคคลในครอบครัว อาทิ พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่และผู้มีบุญคุณ และบางคนเรียนรู้จากศาสนา

2. การเรียนรู้จากสภาพธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางครอบครัวตลอดจนการดำเนินชีวิตในชุมชน ที่เป็นแรงผลักดันหรือเป็นแรงจูงใจให้นำสิ่งเหล่านั้นมาใคร่ครวญพิจารณา แล้วนำมาเป็นฐานการเรียนรู้ของตน

3. การเรียนรู้จากสถาบัน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ในระบบการศึกษา การฝึกอบรม แล้วนำความรู้มาปรับให้สอดคล้องกับบริบทของตน

4. การเรียนรู้ทางกิจกรรม กิจกรรมที่สถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสถาบันต่าง ๆ ได้จัดขึ้นทำให้ได้รับความรู้มากมายและสามารถนำมาปรับใช้

5. การเรียนรู้จากตำราและผู้มีประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้โดยตรงจากตำราทั้งเก่าและใหม่ รวมถึงการรับฟังการบอกเล่าจากผู้ทรงภูมิปัญญา

6. เรียนรู้จากการปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ เป็นการเรียนรู้จากกระบวนการทำงานในหน้าที่แล้วเกิดเป็นทักษะและความชำนาญการ

7. เรียนรู้จากการสัมผัส และการปฏิสัมพันธ์กับคน ในชุมชนและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ปฏิบัติงาน

8. เรียนรู้จากการทดลองปฏิบัติ เป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง

9. เรียนรู้จากเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญา ชาวบ้าน กลุ่มปฏิบัติการ นักพัฒนาตลอดจนผู้สนใจในระดับต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันที่ทรงคุณค่า

10. สำนักในพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นการเรียนรู้ สืบทอดและการนำภูมิปัญญาในแนวทางตามพระราชดำริสเพื่อนำมาพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ ปฐม นิคมานนท์ (2545, หน้า 69) พบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบทไทย ต้องประกอบด้วยปัจจัยเกื้อหนุนที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คือ 1) อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3) ใจรักชอบ 4) ความรู้สึกภาคภูมิใจ 5) การเห็นคุณค่าหรือความก้าวหน้าในสิ่งนั้น 6) ความเป็นคนหัวดี รู้จักคิดแปลง 7) การฝึกฝนทดลอง 8) การสนับสนุนจากผู้รู้ 9) การทำงานระบบกลุ่ม

เอกวิทย์ ฒ ถกลาง (2545, หน้า 45-49) ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ดังนี้

1. การลองผิดลองถูก เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มนุษย์ได้สะสมความรู้ความเข้าใจของตนตามกาลเวลาที่ล่วงไป แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน

2. การลงมือกระทำจริง เป็นการเรียนรู้ในการปฏิบัติจริงแล้วถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกหลานต่อไป

3. การสาธิตและการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ไว้ในรูปแบบของเพลง สุภาษิต คำพังเพย และได้สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การจารึกลงในใบลาน เป็นต้น

4. พิธีกรรม เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ให้ลูกหลานได้รับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรม โดยใช้ความศรัทธา ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นส่วนโน้มน้าวให้เกิดแนวปฏิบัติ

5. ศาสนา เป็นการเรียนรู้ที่ใช้หลักธรรม คำสอนและวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมเป็นส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ศาสนามีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า และศาสนาเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มจากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับคนต่างถิ่นฐานทำกิน ต่างชาติพันธุ์ ต่างวัฒนธรรม ซึ่งทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีทั้งการผสมผสานกลมกลืน และการเกิดเป็นความคิดใหม่ที่หลากหลายทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่บุคคลพยายามได้มีความพยายามในการเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในตรงกับฐานความเชื่อเดิม ในขณะที่เดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีมาแต่เดิม ซึ่งมีวิธีการต่าง ๆ เช่น การแอบเอาอย่าง แอบเรียนรู้ แอบจำ แอบลองทำตามแบบอย่างที่ได้เฝ้าสังเกตอยู่อย่างเงียบ ๆ และจะรับมาเป็นของตนเมื่อการปฏิบัตินั้นสามารถทำได้จริง

จะเห็นได้ว่า มนุษย์สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง และกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์สัมพันธ์กันกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์โดยมีอาจแยกออกจากกันได้ กระบวนการเรียนรู้ นำพาซึ่งการสะสมองค์ความรู้และประสบการณ์ และมีการถ่ายทอดจากคนสู่รุ่นต่อไป ทำให้สามารถพัฒนาตนเองและสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ บนพื้นฐานภูมิปัญญาให้แก่ชุมชน

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เกิดกับทักษะการแสวงหาความรู้ การจดบันทึกความรู้ ความคิด และทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม จากการศึกษาทฤษฎีดังกล่าวผู้วิจัยได้นำทฤษฎีมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการ

ทำงานของเกษตรกรที่จะช่วยให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงโดยการนำเอาทักษะดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริง

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

4.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มี สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็น อย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ในทางเศรษฐกิจ และสาขาอื่นๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และได้ จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และได้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ประชาชนโดยทั่วไปในที่สุดเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ยึดหลักทางสายกลาง คำว่า “ความพอเพียง” นั้นหมายถึง ความพร้อมที่จะจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทั้งภายนอกและภายใน ระบบเศรษฐกิจแบบ พอเพียง ยังสามารถมองได้ว่าเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตให้มีความสุข ที่จำเป็นต้องใช้ทั้ง ความรู้ ความเข้าใจ ผนวกกับคุณธรรมในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็น การดำเนินชีวิตอย่างชาญฉลาด และสามารถอยู่ได้ แม้นในสภาพที่มีการแข่งขัน และการไหลบ่าของ โลกาภิวัตน์ นำสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ของชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม

สุนทร ตูลวัฒนวรพงศ์ (2545, หน้า 57) โดยแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก เป็นระบบที่ยึดหลักการที่ว่า คนเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า สร้างกำไรเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนสถานะของผู้ผลิต กล่าวคือเกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดตลาด มากกว่าตลาดจะเป็นตัวกำหนด เกษตรกรเหมือนที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ที่สำคัญควรมีการตลาดค่าใช้จ่ายโดยการสร้างสิ่งอุปโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โดยกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้มีความหลากหลายและครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน การแปรรูปอาหาร งานหัตถกรรม การทำธุรกิจ ค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง มีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น คนในชุมชนก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น ได้รับการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโต ไปได้อย่างมีเสถียรภาพ

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ก่อให้เกิดประโยชน์ทางรายได้ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว ชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

4.2 การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

วิทยา อธิปอนันต์ (2548, หน้า 1-13) สรุปภาพรวมของเศรษฐกิจพอเพียงของกรมส่งเสริมการเกษตรไว้ ดังนี้

4.2.1 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

4.2.2 เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นบันได มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใช้ไอที เข้าช่วย โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี ความมีสติ มีไหวพริบ

4.2.3 วิธีทำทางเกษตร คือ แบ่งพื้นที่การทำเกษตร เป็นสี่ส่วน มีอัตราส่วน 3: 3:3:1 ส่วนที่หนึ่งปลูกข้าว ส่วนที่สอง แบ่งเป็นปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกพืชแบบผสมผสาน ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร และไม้ดอกไม้ประดับ ปลูกพืชสวนครัว สมุนไพร ที่แตกต่างกัน ไม้ผล ที่มีมูลค่าสูงๆ ส่วนที่สามขุดแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่สี่ ใช้สำหรับที่อยู่อาศัย การผลิต การเกษตรสำหรับเกษตรกรในชุมชน ต้องทำการผลิตในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นาและ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งพาและผสมผสานให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็น การพัฒนาไร่นาสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ให้พออยู่พอกิน สรุป แนวทางการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำได้ดังนี้

4.2.3.1 ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นเศรษฐกิจพอเพียง

4.2.3.2 ปลูกผักสวนครัวลดรายจ่ายด้านอาหารในครอบครัว

4.2.3.3 ใช้น้ำคอกและทำปุ๋ยหมักใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมีเพื่อลดรายจ่ายและช่วยปรับปรุง

บำรุงดิน

4.2.3.4 เพาะเห็ดฟางจากฟางข้าวและเศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นา

4.2.3.5 ปลูกไม้ผลสวนหลังบ้านและไม้ใช้สอย

4.2.3.6 ปลูกพืชสมุนไพรช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย

4.2.3.7 เลี้ยงปลาในร่องสวน ในนาข้าวและสระน้ำ เพื่อเป็นอาหารโปรตีนและรายได้

เสริม

4.2.3.8 เลี้ยงไก่พื้นเมืองและไก่ไข่ประมาณ 10-15 ตัว เพื่อเป็นอาหารต่อครอบครัว โดยใช้ข้าวเปลือก รำปลา ข้าวจากการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากการปลูก พืช ไร่ เศษพืชผัก จากการ ปลูกพืชผัก

4.2.3.9 การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสุกร หรือวัว เพื่อใช้เป็นพลังงาน ในครัวเรือน

4.2.3.10 ทำสารสกัดชีวภาพ จากเศษพืชผักผลไม้ และพืชสมุนไพร ใช้ในไร่นา

4.2.4 การเกษตร แบบพึ่งพา

4.2.4.1 ข้าว : พืชอาหารหลักของคนไทย สำหรับบริโภคในครอบครัว

4.2.4.2 สระน้ำ : แหล่งน้ำในไร่นาและเลี้ยงสัตว์น้ำ

4.2.4.3 พืชผัก : ใช้บริโภคในครัวเรือน ช่วยลดรายจ่ายประจำวัน

4.2.4.4 พืชสมุนไพร ถั่วต่างๆ : เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน

4.2.4.5 ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย : รักษาสภาพแวดล้อมให้สมดุล ป้องกันน้ำท่วม

4.2.4.6 เลี้ยงสัตว์ : แหล่งอาหาร โปรตีนและเสริมรายได้

4.2.4.7 ไม้ดอกไม้ประดับ : เพื่อความสวยงาม พักผ่อนจิตใจและเสริมรายได้ (พยายาม

เพาะปลูกในพื้นที่ๆ แพงๆ หายาก ผลไม้ราคาแพงๆ สลับ กับที่ปลูกง่ายๆ เช่น ว่านหางจระเข้)

4.2.4.8 ฝ้ายหมัก บำรุงดิน รักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2.4.9 การเลี้ยงปลาในนาข้าว ผลผลิตจากข้าวเป็นอาหาร ปลากินแมลงเป็นศัตรูข้าว มูลปลาเป็นปุ๋ยต้นข้าว

4.2.4.10 การปลูกผักกับการเลี้ยงไก่ ไก่กินเศษพืชผัก มูลไก่เป็นปุ๋ยสำหรับพืชผัก

4.2.4.11 มูลสัตว์เป็นปุ๋ยคอก เศษหญ้าใบไม้ทำปุ๋ยหมัก เศษพืชผักเป็นอาหารปลา และทำปุ๋ยชีวภาพ

4.2.4.12 ฟางข้าว ใช้เพาะเห็ด ทำปุ๋ยหมัก คลุมดิน อาหารสัตว์

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสรุปได้ว่า การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการทำการเกษตรโดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนๆ มีการทำการเกษตรแบบลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาและทรัพยากรจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการทำการเกษตรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

4.3 ทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติ เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่มาเป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในพื้นที่ส่วนพระองค์ขนาด 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวาใกล้วัดมงคล ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และทรงมอบให้นุถุชนิธิชัยพัฒนาที่ทรงจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเสริมโครงการของรัฐ ทั้งนี้ก่อนที่จะทรงนำเอกสารออกเผยแพร่อีกอย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2537 นั้น ทรงให้จัดตั้ง "ศูนย์บริหารพัฒนา" ตามแนวพระราชดำริ อยู่ในความรับผิดชอบของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนาด้านการเกษตร โดยประสานความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐและรัฐ ทำการเผยแพร่อาชีพการเกษตรและจริยธรรมแก่ประชาชนในชนบท โดยทรงหวังว่า หากประสบความสำเร็จก็จะใช้เป็นแนวทางสาธิตในท้องที่อื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาด้านการเกษตรนั้น ก็คือแนวคิดและมรรควิธีที่รู้จักกันในนาม “เกษตรทฤษฎีใหม่”

ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกร เป็นปัญหาสำคัญยิ่งในปัจจุบัน และการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะในเขตที่ใช้น้ำฝนทำนาเป็นหลัก เกษตรกรจะมีความเสี่ยงสูง เป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวอยู่ในระดับต่ำ ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ด้วยพระอัจฉริยะในการแก้ปัญหา จึงได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ให้ดำเนินการในพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็ก ประมาณ 15 ไร่ ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรระดับไร่นาอย่างเหมาะสม ด้วยการจัดสรรการใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยให้มีการจัดสร้างแหล่งน้ำในที่ดินสำหรับการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผล เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี (กรมวิชาการ, 2539: 77) ซึ่งได้ดำเนินการอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เพื่อการผลิตทางเกษตรกรรมที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรชาวไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสว่า “...ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะทำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน...” (สำนักพระราชวัง, 2542, หน้า 31)

พระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่ ได้พระราชทานขั้นตอนดำเนินงาน ดังนี้

4.3.1 **ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น** สถานะพื้นฐานของเกษตรกร คือ มีพื้นที่น้อย ค่อนข้างยากจน อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิต เสถียรภาพด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชนชนบท เป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเองมากขึ้น มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักคะเจด ๆ ได้ด้วย) พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคนำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ 10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น)

4.3.2 **ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง** เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

4.3.2.1 **การผลิต** เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

4.3.2.2 **การตลาด** เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาผู้รวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายด้วย

4.3.2.3 **ความเป็นอยู่** ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่าง ๆ กระบี่ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

4.3.2.4 **สวัสดิการ** แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้ให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

4.3.2.5 **การศึกษา** มีโรงเรียนและชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

4.3.2.6 **สังคมและศาสนา** ชุมชนควรเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว

4.3.3 ขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า เมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารกับบริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ ซื้อในราคาขายส่ง) ธนาคารกับบริษัทจะสามารถกระจายบุคลากร (เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น) ในปัจจุบันนี้ได้มีการนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่ไปทำการทดลองขยายผล ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาและโครงการอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมทั้งกรมวิชาการเกษตรได้ดำเนินการจัดทำแปลงสาธิต จำนวน 25 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ นอกจากนี้ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพอากาศ กระทรวงกลาโหม และกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการดำเนินงานให้มีการนำเอาทฤษฎีใหม่นี้ไปใช้อย่างกว้างขวางขึ้น

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนเป็นระยะเวลาพอสมควรจนได้ผลแล้ว เกษตรกรก็จะพัฒนาตนเองจากขั้น “พออยู่พอกิน” ไปสู่ขั้น “พอมีอันจะกิน” เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้องดำเนินการตามขั้นที่สองและขั้นที่สามต่อไป ตามลำดับ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2542, หน้า 28)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ สรุปได้ว่า การเกษตรแบบทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการจัดสรรพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็กเพื่อที่จะใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ โดยมีแนวทางในการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน

4.4 ไร่นาสวนผสม

การทำไร่นาสวนผสม หมายถึงระบบการเกษตรที่เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิด โดยแบ่งพื้นที่เพาะปลูกพืชต่าง ๆ ตามความต้องการของตลาด รวมทั้งดำเนินกิจกรรมการเกษตรอย่างอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น การปศุสัตว์และการประมง จุดมุ่งหมายของการทำไร่นาสวนผสมก็เพื่อเป็นการกระจายการผลิตในระดับ ไร่นาและลดความเสี่ยงในด้านการผลิตและการตลาดของเกษตรกร โดยเน้นการใช้ทรัพยากรที่ดินและดินให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้นการทำไร่นาสวนผสมจะต้องมีการวางรูปแบบการผลิตและให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพของดินและที่ดิน สภาพเศรษฐกิจและสังคม การใช้แรงงาน การใช้ทรัพยากรอื่น รวมถึงเงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำวัสดุเหลือใช้จากกิจกรรมการผลิตอย่างหนึ่งไปเอื้อประโยชน์ต่อกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งในไร่นาแบบครบ

จจจร พื้นที่ที่เหมาะสมจะดำเนินกิจกรรมไร่นาสวนผสมจะต้องมีแหล่งน้ำธรรมชาติหรือแหล่งน้ำพัฒนาเพื่อให้น้ำใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการตลอดปี สำหรับการจัดการดินและที่ดินเพื่อกิจกรรมการผลิตต่าง ๆ พอ

การจัดแปลงเกษตร อาจมีการจัดการดินสำหรับการปลูกข้าว-เลี้ยงปลา-พืชล้มลุก การจัดการดินสำหรับการเลี้ยงปลา และการจัดการสถานที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์

ตารางที่ 1 ลักษณะการจัดแปลงเกษตร

ลักษณะแปลง	ระบบการใช้ประโยชน์	การใช้ประโยชน์แต่ละฤดู
1. แปลงนา	ปลูกข้าวนาดำพันธุ์เบียงแห้งแซ่ และข้าวเหนียวพันธุ์ โอชะ ไว้สำหรับทำพิธีกรรม ฤดูแล้งปลูกข้าวโพดหรือถั่ว	ฤดูฝนทำนาหลังทำน่านำควายมาเลี้ยง และปลูกถั่ว ข้าวโพด
2. ผัก	ผักที่ปลูกเช่น พริก มะเขือ ผักกาด ถั่ว ผักยาว ฟักทอง แตงกวา และได้ปลูกไม้ผล สลับด้วยเช่น พลับ แมคคาเดเมีย สาลี่	ปลูกผักตลอดปี
3. ไม้ผล	ไม้ผลที่ปลูก มีบ๊วย ท้อ ลิ้นจี่ หว้า ฝรั่ง มะม่วง ส้มโอ เพื่อเอาไว้กิน	ยังไม่ได้ผลผลิต ปลูกได้ 3 ปี
4. แนวระดับ	แนวระดับใช้กระถินและมะแฮะ ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน มีระยะห่างระหว่างแถว 4-5 เมตร ระหว่างแถวคือ ไม้ผล หรือพืชตระกูลถั่ว หรือข้าว ไร่ตามสภาพพื้นที่	
5. ตะไคร้	ใช้ตะไคร้ และหญ้าแฝกทำแนวระดับ ระหว่างแถวปลูกผักและชา	ปลูกผักทุกฤดูหนาวดินไม่สมบูรณ์ ปลูกพืชตระกูลถั่ว แทน
6. งา	เป็นงาค่าปลูกไว้เพื่อนำมาประกอบอาหาร สำหรับทำพิธีกรรมต่างๆของอาข่า	ปลูกช่วงฤดูฝน และจะถูกปล่อยให้ใน ช่วงแล้ง เพื่อเลี้ยงควาย
7. เผือก	ปลูกไว้เพื่อเป็นอาหาร ขาย ต้นเป็นอาหารเลี้ยงหมู	

ตารางที่ 1 ลักษณะการจัดแปลงเกษตร (ต่อ)

ลักษณะแปลง	ระบบการใช้ประโยชน์	การใช้ประโยชน์แต่ละฤดู
8. ไม้ใช้สอย	ปลูกกล้วยแทรกกับป่าที่มีอยู่เดิม ไม้ไผ่และต้นจี่เหล็ก บริเวณนี้มีร่องน้ำไหลผ่านจะปลูกอ้อยแซม	ใช้หมุนเวียนทุกฤดู
9. ป่าใช้สอย	เป็นป่าดั้งเดิมและมีการปลูกต้นไม้อื่นๆ เสริมเช่น พลับป่า จี่เหล็ก สัก หว้า ซากูระ มะเดื่อ มะกอก ไม้ กระถิน ฯลฯ ไม้ใช้ประโยชน์ซ่อมแซมบ้าน ทำรั้ว ทำคอกสัตว์ ฟืน อาหาร และยารักษาโรค เช่น ยาแก้ไข้ ปวดหัว ตัวร้อน อาจาเรียกว่า จูเมียชะ หมอยาก้า อาจา และสะเคาป่า ที่นำไปใช้บ่อยๆ	
10. บ่อปลา	เลี้ยงปลานิล ใน ตะเพียน ช่อน ประมาณ 1,000 ตัว มีฝักตามขอบบ่อ เช่น หน่อ ไม้ น้ำ	
11. ไร่กระถิน	ทำเป็นแนวกันขอบเขตและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ปลูกทำแนวระดับ	
12. สวนชา	ปลูกในปี 2540 จำนวน 600 ต้น แนวระดับคือหญ้าแฝก	
13. ไร่ข้าวไร่	ปลูกข้าวไร่ผสมกับผลไม้พันธุ์ข้าวที่ใช้คือ ยาเพอแซ่ผลผลิตไม่คีนึก	ปลูกข้าวโพดสลับ
14. ปลูกควาย	เพื่อกักเก็บมูลควายที่มีคอกอยู่ใกล้ๆ ขังกักเก็บน้ำไว้แล้วปล่อยลงแปลงผัก แปลงชา	

ที่มา : กรมวิชาการ, 2548, หน้า 16

จากการศึกษาเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสม สรุปได้ว่า การทำไร่นาสวนผสมเป็นการทำการเกษตรที่ทำให้เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยสามารถทำการเกษตรอย่างอื่นควบคู่ไปด้วยได้ เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรที่ดินให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบที่ให้ผลดีกับเกษตรกร ทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคการเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมหลัก ลดการเคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้เสื่อมโทรม รักษาสมดุลของธรรมชาติไว้แต่อย่างไรก็ดีระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับการวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จจะต้องสอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขทางด้านกายภาพชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม ของเกษตรกรแต่ละราย โดยจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งการดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานมีประโยชน์ที่ได้รับ ดังนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2546, หน้า 56)

1. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ
2. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต
3. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช
4. ช่วยเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี
5. ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ
6. ช่วยกระจายการใช้แรงงาน
7. ช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกิจกรรมต่างๆ ในระดับไร่นา
8. ช่วยให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน
9. ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสาน สรุปได้ว่า การเกษตรแบบผสมผสานเป็นการทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูก ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันและก่อให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยต้องมีการดำเนินการให้มีความสำคัญในกิจกรรมแต่ละอย่างอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วย กล่าวโดยสรุป การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ การทำไร่นาสวนผสม และการเกษตรผสมผสาน เป็นการจัดการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และปัจจัยอื่นๆ ให้เกิดกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่จำกัด เพื่อความมั่นคงในความเพียงพอของปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิต

5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้

ซูเกียติ ลีภัย (2546, หน้า 62) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนร่วม 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติกิติ์ เรื่องทองดี (2548, หน้า 31) ได้เสนอปัจจัยการมีส่วนร่วม 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วมกิจกรรม และปัจจัยด้านอำนาจ

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 2004, หน้า 59-78) กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ เพศชายในสังคมส่วนใหญ่จะมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆมากกว่าเพศหญิง ช่วงของวัยทำงานจะเป็นช่วงที่ต้องการมีส่วนร่วมมากที่สุด

2. สถานภาพในครอบครัว ผู้ที่เป็นผู้นำในครอบครัวมักจะสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

3. ระดับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาต่ำต้องการมีส่วนร่วมหากได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ส่วนผู้ที่มีการศึกษาสูงจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

4. อาชีพ ผู้ที่มีอาชีพมั่นคงและยังเป็นอาชีพที่พบปะคนมาก ยิ่งช่วยให้บุคคลต้องการมีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน

5. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ทางศาสนา มีผลทำให้บุคคลมีความสนใจหรือถูกผลักดันทางอ้อมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในชุมชน

เสาวนีย์ เลวลย์ (2548, หน้า 71) ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ นอกจากครูแล้วยังมีผู้ที่เกี่ยวข้องสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จและผู้เรียนเองก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ต้องมีบทบาทร่วมกัน ได้แก่

1. การสำรวจความต้องการ โดยการซักถาม สังเกต สัมภาษณ์ เพื่อกระตุ้นให้ความสนใจกับผู้มีส่วนร่วม

2. การกำหนดมาตรฐาน เป็นการกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้

3. การวางแผนการเรียนรู้ เป็นการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นวิธีการปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้จากการคิด วิเคราะห์วางแผน และปฏิบัติจริง

5. การประเมินผล เป็นการประเมินประสบการณ์ด้านต่างๆ ของการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นผลที่เกิดกับผู้เข้าร่วมเป็นสำคัญ

6. การสรุปผลการเรียนรู้ เป็นการนำผลจากการประเมินมาใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องของการเรียนรู้ และกิจกรรมของการเข้ามามีส่วนร่วม

จากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พอลจะกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่

2. ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เอกชน โครงสร้างของโอกาสการมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ และวัฒนธรรมของชุมชน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สรุปได้ว่า มีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยที่เกิดจากภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ระดับการศึกษา และการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ส่วนปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เป็นต้น จากปัจจัยที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก จากการศึกษาแนวความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำความคิดมาใช้ในการสนับสนุนการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยการนำเอาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม เป็นตัวแปรที่น่าสนใจน่าจะมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

6. บริบทจังหวัดเชียงราย

เหนือสุดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน

ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา ถ้ำคำพระธาตุคอกยุง

6.1 ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดเหนือสุดของประเทศไทย เทือกเขาสูงสลับซับซ้อนอยู่ทางตอนเหนือของภาคเปรียบเสมือนกำแพงธรรมชาติกั้นพรมแดนไทย พม่าและลาว แนวทิวเขาทอดยาวต่อเนื่องจากเทือกเขาหิมาลัย และเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน ลงมาถึงแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำกก - อิงลาว เชียงรายมีพื้นที่กว่าร้อยละ ๕๐ เป็นภูเขาสูง เชียงรายเป็นจุดเริ่มต้นแห่งอาณาจักรล้านนาไทย มากมายด้วยเรื่องราวในอดีต ดินแดนที่พ่อขุนเม็งรายมหาราชเป็นผู้สร้างขึ้นจวบจนถึงปัจจุบันกับกาลเวลาที่ผ่านไปจนถึง ๗๕๐ ปี เชียงรายอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๘๒๘ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๑๑,๖๗๘.๔ ตารางกิโลเมตรสูงกว่าระดับน้ำทะเล ๔๑๖ เมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อประเทศสหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อจังหวัดลำปาง และพะเยา

ทิศตะวันออก ติดต่อสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศตะวันตก ติดต่อจังหวัดเชียงใหม่และประเทศสหภาพพม่า

แนวชายแดนที่ติดต่อกับประเทศพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีระยะทางรวม ๓๑๐ กิโลเมตร อยู่บริเวณอำเภอแม่สาย อำเภอแม่จัน อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น นอกจากนี้จังหวัดเชียงรายยังมีกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ เช่น ไทลื้อ ไทจีน ไทใหญ่ แม้ว กะเหรี่ยง อีเก้อ จีนฮ่อ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ปลูกชา ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น

6.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงระหว่างภูเขา อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๔๑๖ เมตร ลักษณะพื้นที่เป็นท้องกระทะ ขนานกับแนวถนนพหลโยธิน มีพื้นที่ราบใช้เพาะปลูกประมาณร้อยละ ๓๐.๗ จัดอยู่ประเภทเทือกเขาสูงในทวีปตอนเหนือ มีที่ราบมีระดับสูงสุด คือ ที่ราบแม่น้ำลาวตอนใต้ของอำเภอเวียงป่าเป้า ส่วนบริเวณที่ราบมีระดับต่ำสุด คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง ทางตอนใต้ของอำเภอเชียงของ เฉลี่ยระดับความสูงในพื้นที่ราบประมาณ ๔๑๖ เมตร จากระดับน้ำทะเล

6.3 ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดเชียงรายได้รับอิทธิพลจากลมทะเลน้อยมาก เนื่องจากภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง และป่าไม้ ทำให้อุณหภูมิและฤดูกาลแตกต่างกันมาก โดยมีฤดูกาลต่าง ๆ แบ่งตามช่วงเวลาดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มกลางเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดอยู่ที่ประมาณ ๓๘.๘ องศาเซลเซียส (เดือนเมษายน)

ฤดูฝน เริ่มกลางเดือนพฤษภาคม - กลางเดือนตุลาคม เดือนที่ฝนตกมากที่สุด คือ เดือนพฤษภาคม ปริมาณน้ำฝนที่วัดได้ ๖๔๒.๘ มิลลิเมตร จำนวนวันที่ฝนตก ๒๕ วัน

ฤดูหนาว เริ่มกลางเดือนตุลาคม - กลางเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุด ๘.๐ องศาเซลเซียส (เดือนมกราคม)

6.4 สภาพของกิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเกษตรกร ในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ตำบลแม่สาย อำเภอเมืองแม่สาย มีครัวเรือนที่ทำการเกษตร ประกอบด้วย การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ไร่นาสวนผสม ประมงน้ำจืด และไฟกวนอิมตัด เป็นจำนวนครัวเรือนเกษตร 757 ครัวเรือน ทำการเกษตรมีแหล่งน้ำมาจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ โดยทางส่วนราชการ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สายร่วมกับชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องการจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาต้นทุนการผลิตที่

สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นความต้องการของเกษตรกรในชุมชนจากเวทีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนที่ตนเอง โดยมีแนวทางดังนี้

- 6.4.1 สนับสนุนการอบรมให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์
- 6.4.2 สนับสนุนให้เกษตรกรรทำเกษตร โดยใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยน้ำชีวภาพ
- 6.4.3 สนับสนุนให้เกษตรกรทุกครัวเรือน ทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพใช้เอง
- 6.4.4 รณรงค์ลดการใช้ปุ๋ยเคมี

6.4.5 รณรงค์ลดการใช้สารเคมีกำจัดหอยเชอรี่และวัชพืช

6.5 การเรียนรู้การทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มเกษตรกรได้รับการเรียนรู้การทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาจากนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร นาง แก้วพา คุ่มกล้า ตำแหน่ง นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรระดับ 6 เป็นผู้รับผิดชอบศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความสนใจ และนำไปขยายผลต่อด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง

6.6 ปัญหาหลักของเกษตรกรในการทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

6.6.1 ชุมชนยังขาดการเรียนรู้โดยชุมชนเพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาามีปัญหาในการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่

6.6.2 การเดินทางไปยังพื้นที่การเกษตร เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่บนเนินคอยชะส่วนมากจึงทำให้การเดินทางลำบาก

6.6.3 น้ำท่วมพื้นที่การเกษตร ปัญหานี้จะเกิดขึ้นทุกหน้าฝนของทุกๆปี เพราะตั้งแต่ประเทศจีนมีการทำเขื่อนกักน้ำ ช่วงหน้าต้นปีก็จะแล้งมาก ต้องอาศัยแหล่งน้ำชลประทานและอาศัยน้ำฝนไปด้วย

6.6.4 น้ำเสียจากแหล่งกำเนิดน้ำเสียจะปล่อยลงคู คลอง จะไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยเฉพาะคลองชลประทานและแม่น้ำสาย จะมีเกษตรกรจะใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้งสองแห่งสำหรับการเกษตรปลูกพืชผักบริโภคซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรปนเปื้อนสารพิษได้

6.6.5 คุณภาพของดินมีธาตุอาหารไม่สมบูรณ์ จึงทำให้ส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตและรายได้ของชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติเป็นหลัก

6.6.6 การประกอบอาชีพประมง ปัญหาผลผลิตมีราคาต่ำ ต้นทุนในการประกอบอาชีพด้วยจำนวนเงินที่สูง ส่งผลให้มีภาระหนี้สินสูง เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันสูง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีงานวิจัยที่สอดคล้อง ดังนี้

มัลลิกา เขียวหวาน (2546, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า 1.) กิจกรรมการเรียนรู้ทางการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม มี 6 กิจกรรมได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา การทำแปลงสาธิต และการเผยแพร่ความรู้ โดยระดับการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปคือ ร่วมรับประโยชน์และร่วมปฏิบัติ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยถึงไม่มีเลย 2.) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม พบว่าปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เวลาว่าง ตำแหน่งทางสังคม ศักยภาพส่วนบุคคล ความต้องการบริการจากรัฐ เจตคติ กิจกรรมการเกษตร และทรัพยากรที่มีอยู่ การเปิดรับข่าวสาร ส่วนรายได้และการศึกษาไม่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎี แต่สอดคล้องกับผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและเครือข่ายกลุ่มอาชีพ 3. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม ต้องส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาวิธีการจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมปฏิบัติจริง สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของเกษตรกร เน้นเนื้อหาการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรการเกษตร

สุวัฒน์ แก้วเขวรัมย์ (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด พบว่า พนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ เข้าร่วมกิจกรรมบริษัทฯ ในระดับสูง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะกิจกรรมดังกล่าวเป็นนโยบายของบริษัทฯ และมีผลต่อการประเมินผลงานเพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือพิจารณาความดีความชอบให้พนักงาน ภาพรวมของการศึกษาวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบริษัทฯ จะมากทั้งในด้านกีฬาและสังสรรค์ ผลที่ได้คือ อายุการทำงานนานและตำแหน่งงานที่ทำอยู่ในระดับหัวหน้างานเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ปัจจัยทางด้านเพศ อายุ รายได้ สถานภาพ และกองที่ปฏิบัติงานเป็นปัจจัยรอง การสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมองค์กร บริษัทฯ ควรมีการจูงใจ โน้มน้าวจิตใจ หรือประชาสัมพันธ์ให้พนักงานทุกคนในบริษัทฯ ทราบให้มากในการร่วมกิจกรรมของพนักงานทุกคนในบริษัทฯ เพราะพนักงานทุกคนในบริษัทฯ มีส่วนสำคัญที่จะช่วยในการพัฒนาบริษัทฯ ให้เจริญก้าวหน้าได้

ชำนาญ พูลพั่งา (2547, หน้า 72) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเทือกเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข่าวสารและขนาดพื้นที่ถือครอง ส่วนปัจจัยอื่น ได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ของหัวหน้าครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพรอง ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กาญจนา ทวีวัฒน์ (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศึกษาอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตคือ ปัจจัยด้านการศึกษา ระยะเวลาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

วีระชัย คำล้าน (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งงาน การเป็นสมาชิกการเมือง สังคม ส่วนปัจจัยที่ไม่ผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

ปรารมภ์ ยานะวิมุตติ (2547, หน้า 91) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตร สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า รายได้สูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมิน เจตคติสูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมรับประโยชน์ เจตคติต่อเจ้าพนักงาน เจตคติที่เกษตรกรมีผลต่อการมีส่วนร่วมปฏิบัติและรับผลประโยชน์ ส่วนอายุ รายได้ จำนวนปีการศึกษาในโรงเรียน ความรู้ด้านการแปรรูป ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ เวลา

อาตุล พันธเสน (2549, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่สมาชิกเคยเข้าร่วมอบรม และติดต่อกับพนักงานเกษตรกรในช่วงปลายฤดูฝน กลุ่มแม่บ้านได้รับรู้ในวัตถุประสงค์และการดำเนินงาน แสดงว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเป็นอย่างดี สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจมากเห็นได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม

ธวัช ศิริมาลา (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศึกษาอำเภอพนมสารคาม อำเภอบางเคสิ์ และอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา จากการศึกษาพบว่า 1.) การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมีส่วนร่วม

สูง 2.) เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3.) รายได้ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4.) ความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การได้รับความรู้ ข่าวสารจากหน่วยงานทางราชการ ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 5. การได้รับเงินบริจาคจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ประชาชน มูลนิธิ ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ (2546, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอสันทรายและอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกรมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ กับตัวแปรอิสระดังนี้ คือ อายุ รายได้ ประสบการณ์ การฝึกอบรม ความถี่ในการติดต่อกับพนักงานเคหกิจเกษตร และความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกในกลุ่ม ส่วนปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการทำนวยการมีส่วนร่วมของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขั้นตอนของการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมิน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม เจตคติ การศึกษา และการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน้าที่ของรัฐ การสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำชุมชนและเครือข่าย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร โดยเน้นไปที่การเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สร้างความมั่นคงของภาคเกษตรที่เป็นฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทย